

Franciscus van Sales patroonheilige van de “Salesianen van Don Bosco”

Het laatste woord is nog niet gezegd, integendeel, we beginnen pas

Bijdrage 12 over Franciscus van Sales, door Wim Collin

Don Bosco en Sint Franciscus van Sales, het is een moeilijke geschiedenis. De heiligen van Turijn en Annecy, steden die ooit samen een mooi koninkrijk vormden, werden in het verleden reeds lang en uitvoerig bestudeerd. Dat heeft bij enkele geleerden tot zeer uiteenlopende conclusies geleid. Om het zwart/wit te stellen: volgens de enen kende Don Bosco alles van Sint Franciscus van Sales; volgens anderen was er niet meer dan een charismatische overeenkomst.

Don Bosco en Franciscus van Sales 1.0

Johannes (Jan) Bosco werd geboren op 16 augustus 1815 in een klein gehucht nabij Castelnuovo d’Asti. Als boerenzoon droomde hij ervan priester te worden. Dat pende hij in de herfst van zijn leven zelf neer in zijn autobiografie. De reden waarom hij priester wil worden, beschreef hij - hij was dan 11 jaar oud - in een dialoog met zijn eerste mentor don Calosso: “... om veel van mijn kameraden te benaderen, tot hen te spreken, ze in de godsdienst te onderrichten, want zij zijn niet slecht, maar zij worden slecht omdat er niemand zorg voor hen draagt.”¹ Van in den beginne is het priesterschap van Jan Bosco verbonden met de zorg voor de jongeren; priester zijn zonder jongeren heeft voor hem geen enkele zin. Het is duidelijk dat in de rurale omgeving waar Giovanni Bosco opgroeide, zoals Pietro Stella affirmeert, in de verste verte geen sprake was van Franciscus van Sales. Op het platteland heersten andere de heiligen: Sint Rochus, Sint Appolonia, Sint Antonius...²

Vermoedelijk in het seminarie van Chieri maakt Jan Bosco voor het eerst kennis met Sint Franciscus van Sales. Lang voor Jan Bosco werd geboren, was Franciscus van Sales in Chieri in het klooster van de Dominicanessen geweest om er tijdens de vasten van 1622 te preken. In de Filippus Nerikerk van het seminarie te Chieri is er ter herinnering aan dat bezoek sinds 1681 een zijaltaar aan Franciscus toegewijd en sinds de zeventiende eeuw is er in dezelfde kerk een confraterniteit van de Heilige Franciscus van Sales. Vermoedelijk leerde Jan Bosco hier als seminarist per toeval of eerder occasioneel de heilige bisschop van Genève kennen. Bij zijn priesterwijding op 9 juni 1841 is één van de negen goede voornemens die hij maakt: “De liefde en de zachtmoedigheid van de heilige Franciscus van Sales zullen mij in alles leiden.”

Na zijn priesterwijding vervolgde ‘Don’ Bosco zijn studies aan het *Convitto Ecclesiastico* van Turijn. Op het einde daarvan moest hij voor zichzelf beslissen wat hij nu precies wilde gaan doen als priester. Hij schrijft in die periode het verhaal van de ontmoeting met de jongen die hij Bartolomeo Garelli genoemd heeft. De beschrijving van die ontmoeting eindigt aldus: “Toen heb ik kunnen voelen hoe de jongeren na hun ontslag uit de strafinstelling een eerzaam leven gaan leiden, het verleden vergeten en goede christenen en eerlijke burgers worden, tenminste als zij een welwillende hand vinden die zorg voor hen opneemt, hen assisteert op zondagen, probeert hen te plaatsen bij een eerlijke baas en in de loop van de week hen enkele keren gaat bezoeken. Dat is de

¹ G. Bosco, *Memorie dell’Oratorio di San Francesco di Sales dal 1815 al 1855*, Roma, LAS, 2011, 71.

² P. STELLA, *Don Bosco e S. Francesco di Sales. Incontro fortuito o identità spirituale?*, in J. PICCA, - J STRUS, *San Francesco di Sales e i Salesiani di Don Bosco*, Roma, LAS, 1986, 139-159: 141.

aanvang van ons Oratorio dat met Gods zegen een zo snelle aangroei kende, die ik mij toen zeker niet had kunnen indenken.”³

Meer dan in het seminarie zal Don Bosco in het *Convitto Ecclesiastico* onder leiding van de heilige Giuseppe Cafasso, Franciscus van Sales beter leren kennen. Pietro Stella schrijft dat Cafasso helemaal door “de geest van Franciscus van Sales” doordrongen was. Maar waar Cafasso Franciscus van Sales vooral voorstelde als model voor de priesters om een goede biechtvader te zijn, met de nadruk op de zachtmoedigheid en de hartelijkheid omwille van de sacramenten van biecht en eucharistie, voegde Don Bosco er nog een accent aan toe: die zachtmoedigheid en die hartelijkheid van Franciscus van Sales waren noodzakelijk voor het pastorale werk met de straatjongens. Don Bosco wist dat voor het werk met de jongens deze salesiaanse houding *conditio sine qua non* was en dus werd Franciscus van Sales haast automatisch de beschermheilige van Don Bosco’s werk.⁴

Don Bosco zelf motiveert in zijn autobiografie waarom hij Franciscus van Sales heeft gekozen als patroon van het werk dat hij begon. Eén van de redenen is de hierboven reeds genoemde. “We zijn het [oratorio] om twee redenen naar de heilige Franciscus van Sales gaan noemen: ten eerste omdat markiezin di Barolo van plan was een congregatie van priesters te stichten met Franciscus als patroon. Met die bedoeling heeft ze een schilderij van deze heilige laten maken dat nog steeds te zien is bij de ingang van het oratorio. Ten tweede omdat voor het werk met de jongens grote kalmte en zachtmoedigheid vereist is. Daarom plaatsten we ons onder de bescherming van deze heilige, in de hoop dat hij voor ons Gods genade mag krijgen om hem te kunnen navolgen in zijn buitengewone zachtmoedigheid en in het winnen van zielen. Wij hadden nog een andere reden om ons onder de bescherming van deze heilige te stellen: dat hij ons vanuit de hemel zou helpen om hem na te volgen in de strijd tegen de dwalingen tegen de godsdienst, vooral het protestantisme, dat terrein begon te winnen in onze provincies, en meer in het bijzonder in de stad Turijn.”

Het lijkt overduidelijk dat het vooral de pastorale houding is die Don Bosco ertoe aanzet om de naam van Franciscus van Sales vaak te gebruiken. Het eerste oratorio en de eerste kapel in het “ospedaletto” van de markiezin di Barolo en ook de eerste kapel in het huis Pinardi, niet meer dan een afdak, die Don Bosco laat inwijden als hij een vaste plaats gevonden heeft in de “suburbs” van Turijn, krijgt als patroon Franciscus van Sales. Het reglement van het oratorio draagt de naam van de heilige bisschop. Als het afdak van het Pinardihuis te klein geworden is, bouwt Don Bosco met de steun van heel wat weldoeners naast het afdak zijn eerste kerk, toegewijd aan Franciscus van Sales. Andere kerken die hij later bouwt, dragen de namen van het Heilig Hart, Maria Hulp en Johannes Evangelist.

Einde januari 1854 kwamen op de kamer van Don Bosco een aantal van zijn trouwste jongens bijeen. Michele Rua, de man die zijn eerste opvolger zou worden, schrijft op een papiertje, zo groot als een smartphone: “Op de avond van 26 januari 1854 kwamen we bijeen in de kamer van Don Bosco; met Don Bosco zelf, Rocchietti, Artiglia, Cagliari en Rua. Een praktische oefening van naastenliefde, met de hulp van de Heer en van de heilige Franciscus van Sales, werd ons voorgesteld, om daarna te komen tot het uitspreken van een belofte, en – als het mogelijk en passend zou lijken – een gelofte aan de Heer af te leggen. Vanaf die avond werd aan hen die bereid waren hetzelfde te doen, de naam Salesiaan gegeven.”⁵

Vijf jaar later, op 9 december 1859, verzamelde Don Bosco opnieuw een aantal van die jongens op zijn kamer. Op die avond hield hij een toespraak waarbij hij op het einde voorstelde om een congregatie op te richten. Hij beschreef daarbij uitvoerig wat een religieuze congregatie is,

³ G. BOSCO, *Memorie dell’Oratorio*, 129.

⁴ P. STELLA, *Don Bosco e S. Francesco di Sales*, 147.

⁵ FDB 2884 A9.

welke voordelen voor het eigen heil en het heil van de anderen ze te bieden heeft en wat het betekent om zich aan God toe te wijden. Don Bosco wilde de jongens niet dwingen en gaf hen een week bedenktijd. Wie zich wilde aansluiten, moest de volgende keer terugkomen. “Broeder of geen broeder, ik blijf bij Don Bosco” zei de toekomstige kardinaal Cagliero toen.

Op 18 december 1859 om negen uur 's avonds kwamen een kleine twintig jongens samen. Het doel van de samenkomst was duidelijk. Ze kwamen bijeen omdat ze de geest van de “caritas” wilden bewaren die enerzijds noodzakelijk was voor het werk in het oratorio en anderzijds om het werk met de verwaarloosde en arme de jeugd verder te zetten en te garanderen. Die verwaarloosde jongeren waren niet alleen een gevaar voor de maatschappij, ze riskeerden ook hun ziel te laten verloren gaan omdat ze niemand hadden die zich om hen bekommerde.

Vanaf dan wordt het liturgische feest van Franciscus van Sales in het Oratorio en in al de “salesiaanse” werken uitgebreid en uitbundig gevierd. In alle huizen wordt een noven gehouden, er is een plechtige eucharistieviering en er worden op die dag premies uitgereikt aan de jongens van het oratorio. Naar aanleiding van het feest is er de jaarlijkse conferentie voor alle directeurs van de huizen en ook voor de salesiaanse medewerkers. Daarnaast benadrukt Don Bosco in veel van zijn geschriften een aantal deugden die hij telkens toeschrijft aan Franciscus: “dolcezza” is de meest voorkomende. Vaak wordt deze “zachtheid” aangevuld met andere woorden zoals: vriendelijkheid, geduld, optimisme, gevoeligheid, barmhartigheid, werk/ijver, religieuze geest, liefde voor de Heilige Schrift, liefde voor de paus en de Heilige Stoel.⁶

Don Bosco en Franciscus van Sales 2.0

Pietro Stella schrijft in zijn bijdrage voor een seminarie over Sint Franciscus van Sales in 1983: “Zeker, in de laatste jaren van zijn leven voelde Don Bosco het dringende verlangen om iets meer te doen voor Sint Franciscus van Sales [...] Maar de drang om iets meer te doen, ging niet verder dan zelfkritiek op de beperkte kennis die hij had van zijn patroonheilige en zijn leer. Don Bosco heeft er misschien nooit aan getwijfeld dat hij gefaald had in de omgang met zijn patroon, wiens geschriften hij helemaal niet leek te kennen. Anderzijds verwachtte hij ook niet meer van zijn medewerkers. Voor hem en zijn medewerkers was Franciscus van Sales in wezen niets anders dan de patroonheilige, model en voorspreker van ijver en zachtmoedigheid.”⁷

Met deze woorden “niets anders dan” heeft Stella elke verdere studie over Sint Franciscus van Sales geconditioneerd, men kan bijna stellen in de kiem gesmoord. Franciscus van Sales lijkt niet meer dan de patroonheilige van de Salesianen van Don Bosco. Een meer uitgebreide studie kan aantonen dat Franciscus van Sales wel degelijk méér was dan enkel maar dat. Don Bosco gaf trouwens zelf aan waarom de bisschop van Genève de patroon werd van de werken die hij oprichtte en van de congregatie die hij heeft gesticht.

Tekstuele en inhoudelijke gelijkenissen

Er zijn tal van tekstuele gelijkenissen die Stella onvoldoende in overweging neemt. Zoals Don Bosco tekstfragmenten knipt en plakt uit geschriften van Bossuet en Segneri, beroemde auteurs uit zijn tijd, zo neemt hij ook passages over uit de geschriften van Franciscus van Sales. Hele zinnen uit de *Inleiding tot het devote leven* worden in zijn eigen geschriften opgenomen. Het is bijvoorbeeld belangrijk te zien dat Don Bosco dat doet in de eerste uitgave van zijn gebedenboek *Il Giovane*

⁶ Cfr. A. DE COOMAN, *Don Bosco en Franciscus van Sales*, Sint Pieters Woluwe, Don Bosco Provincialaat, 27-38.

⁷ P. STELLA, *Don Bosco e S. Francesco di Sales*, 154.

Provveduto en dus niet in een herziene versie die verschenen is naar het einde van zijn leven toe: de passage was reeds aanwezig in de allereerste versie van de *Giovane Provveduto* in 1847.⁸

Bovendien zien we dat Don Bosco, wanneer hij in 1880 een hoofdstuk “Over de keuze van de levensstaat” invoegt in datzelfde werk, expliciet over Franciscus van Sales schrijft in het tweede deel van dat hoofdstuk. “Toen de heilige Franciscus van Sales thuis had gezegd dat God hem tot het priesterschap riep, merkten zijn ouders hem op dat hij als eerstgeborene van het gezin hun steun en toeverlaat moest zijn; dat het verlangen om priester te worden voortkwam uit een overdreven devotie en dat hij zichzelf heel goed had kunnen “heiligen” [een goed christen zijn] terwijl hij een werelds leven leidde. Daarom stelden ze een eervol en goed huwelijk voor, maar niets was genoeg om Franciscus van zijn heilig besluit af te brengen.”⁹

Interessant is ook hoe Don Bosco in het eerste deel van dit toegevoegde hoofdstuk over roeping de verschillende stappen beschrijft om te onderscheiden waar het op aankomt. Hij schrijft dat de jongere in het onderscheidingsproces moet bidden, raad vragen, een beslissing nemen in plaats van God en deze beslissing in praktijk moet brengen. Als deze stappen vergeleken worden met wat Franciscus van Sales beschrijft in het *Traktaat over de liefde van God*, meer bepaald in het hoofdstuk “Korte methode om de wil van God te kennen”¹⁰, dan zien we dat de verschillende fases die door Franciscus worden voorgesteld nagenoeg identiek zijn aan wat Don Bosco voorstelt. Dit zou allemaal toevallig kunnen zijn, maar wanneer Don Bosco in de *Herinneringen aan het Oratorio* zijn eigen onderscheidingsproces in Chieri beschrijft, dan doet hij dat op identiek dezelfde manier als in het *Traktaat over de liefde van God* en in *Il Giovane Provveduto*. Als Don Bosco de eerste keer schrijft over zijn eigen roeping en over zijn verlangen om Franciscaan te worden, volgt hij die stappen of fases niet en mislukt het onderscheidingsproces. Wanneer hij de tweede keer samen met zijn vriend Luigi Comollo het proces doormaakt en de stappen wel volgt, lukt het onderscheidingsproces wel.¹¹

Niet alleen tekstueel uiteraard, maar ook inhoudelijk tonen de beide heiligen een grote eensgezindheid. Als we kijken naar de manier waarop ze de idee van vriendschap beschrijven, vinden we daarin dezelfde idealen terug. Zowel Franciscus van Sales als Don Bosco beschrijven drie categorieën van vrienden: de slechte vrienden (die je absoluut moet mijden), de gewone vrienden (waar ze bijna nooit over spreken) en tenslotte de goede vrienden. Het is deze laatste categorie die belangrijk is want goede vrienden brengen elkaar dicht bij God. De Compagnie van de Onbevleete die in juni 1851 wordt opgericht door Domenico Savio had als doel te streven naar christelijke perfectie en apostolische actie onder vrienden: vriend worden van anderen om ze tot Christus te brengen.¹² In het tweede artikel van de *Giovane Provveduto* “over de dingen die te mijden zijn, de

⁸ Vergelijk: “*Considera una bella notte serena*: che bello spettacolo *vedere il cielo con quella moltitudine e varietà di stelle! Aggiungi a questa bellezza la bellezza d’una splendida giornata, tale però che la luce del sole non impedisca di vedere chiaro né le stelle né la luna*; e poi di pure francamente che tutta questa bellezza unita *insieme è nulla a confronto della magnificenza del Paradiso.*” FRANCESCO DI SALES, *La Filotea. Ossia Introduzione alle Vita Divota*, Torino, S.E.I., 1952, 57. Met: “Per fartene un’idea *considera una notte serena*. Quanto mai fa bel *vedere il cielo con quella moltitudine e varietà di stelle!* Altre più piccole altre più grosse: le une nascono sull’orizzonte, le altre tramontano; ma tutte con ordine e secondo la volontà di Dio Creatore. *Aggiungi la vista di un bel giorno, dimodoché la chiarezza del sole non impedisca la chiara vista delle stelle né della luna*. Supponi altresì quanto si può ritrovar nel mare, nella terra, nei paesi, [...], ogni cibo il più saporito, una musica la più dolce, un’armonia la più soave, *tutto questo insieme è un nulla paragonato all’eccellenza del paradiso.*” GIOVANNI BOSCO, *Il giovane provveduto per la pratica de’suoi doveri negli esercizi di cristiana pietà*, Torino, Libreria Salesiana, 1880, 53.

⁹ GIOVANNI BOSCO, *Il giovane provveduto*, 77.

¹⁰ TAD XIV, 8.

¹¹ G. BOSCO, *Memorie dell’Oratorio*, 98-100.

¹² A. BOZZOLO, *Missione e santità di Domenico Savio. Lettura teologica della “Vita”*, in A. GIRAUDO, *Domenico Savio. Raccontato da Don Bosco*, Roma, LAS, 2005, 103-154: 113-118.

slechte vrienden”¹³, beschrijft Don Bosco hoe goede vrienden je stimuleren om het goede te doen, om te communie te gaan, om te biechten en een deugdzaam leven te leiden. Franciscus van Sales beschrijft het misschien met iets meer woorden: vriendschap moet als doel hebben elkaar dichter bij God te brengen. Vriendschap is perfect als het een spirituele vriendschap is. Franciscus noemt dit “heilige vriendschap”. De heilige bisschop is ervan overtuigd dat vriendschap zijn oorsprong vindt in God zelf. Als Franciscus over vriendschap spreekt, gebruikt hij nagenoeg altijd woorden als “liefhebben” en “houden van”. Vrienden hebben elkaar lief, niet om wat ze doen, maar om wie ze zijn, en de oorsprong van die liefde voor de ander is God zelf. Ook hier dus merken we een zekere affiniteit: de manier van kijken naar vriendschap is nagenoeg identiek.¹⁴

Heiligheid voor iedereen, ook voor jongeren

Het is met enkele zinnestukjes uit het voorwoord van de *Inleiding tot het devote leven* dat Franciscus van Sales een enorme invloed heeft gehad op de geschiedenis van de spiritualiteit. Hij leert dat het devote leven, het “spirituele leven” zoals hij dat noemt, voor iedereen toegankelijk én noodzakelijk is, maar dan op een andere manier.¹⁵ “Toen God de planten schiep, beval hij hen om vrucht te dragen elk naar hun eigen soort. Op dezelfde manier beveelt Hij de christenen, levende planten van de Kerk, godvruchtig te zijn, ieder naar zijn eigen aard en levensstaat. Die toewijding is anders voor een edelman en een arbeider, anders voor een vorst en een onderdaan, anders voor een jong meisje, een gehuwde vrouw en een weduwe. De toewijding moet zich aanpassen aan de mogelijkheden, bezigheden en plichten van ieder afzonderlijk.”¹⁶ Volgens wat de heilige paus Johannes Paulus II schreef in zijn brief *Iuvenum Patris* naar aanleiding van de honderdste verjaardag van het sterven van Don Bosco in 1988, is het dit ideaal van het devote leven, het spirituele leven, het ideaal van heiligheid dat door Franciscus van Sales voor de gewone mens werd verspreid en dat door Don Bosco werd vertaald naar het niveau van de jongeren en hun leefwereld.¹⁷ In de biografie van Domenico Savio wordt door Don Bosco beschreven hoe hij niet wil dat de jonge kerel verstervingen doet die niet aangepast zijn aan zijn leeftijd. Op gelijkaardige wijze schrijft Franciscus de Sales in zijn brieven dat een huisvrouw geen monnik is, en een bisschop geen kluizenaar. Domenico zegt letterlijk aan Don Bosco: “Ik wil heilig worden, ik wil een heilige worden,” en het is heel concreet in het leven van Domenico Savio dat Don Bosco het ideaal van de heiligheid vertaalt op de maat van de jongeren. Een verdere analyse van het “voorstel tot spirituele leven” en de weg die Don Bosco beschrijft, toont niet één of twee overeenkomsten met Franciscus van Sales, maar vele inhoudelijke parallellen.

Wat Don Bosco met de leer van Franciscus van Sales heeft gedaan, wordt prachtig beschreven door Don Bosco’s derde opvolger Filippo Rinaldi waar hij spreekt over het eigene van de salesiaanse heiligheid: “... de salesiaanse heiligheid, zoals die werd beoefend en onderwezen door onze gemeenschappelijke vader en stichter Don Bosco, geïnspireerd door de Heer, om in de huidige tijd de geest van goedheid en tederheid van de heilige Franciscus van Sales te verspreiden en populair te maken, door dit ideaal te perfectioneren en te bevrijden van wat niet meer bij de tijd paste.”¹⁸ Don Bosco heeft dus het ideaal van Franciscus van Sales ontdaan van wat gekenmerkt werd

¹³ GIOVANNI BOSCO, *Il giovane provveduto*, 21-22.

¹⁴ Cfr. W. COLLIN, *Amicizia. Camminare con maggior sicurezza nella vita. Il concetto dell’amicizia secondo San Francesco di Sales*, in «Note di Pastorale Giovanile» LV (settembre-ottobre 2021) 6, 47-51.

¹⁵ Cfr. IVD, prefazio.

¹⁶ IVD I, 3.

¹⁷ Cfr. GIOVANNI PAOLO II, Lettera *Iuvenum Patris*, nel centenario della morte di San Giovanni Bosco, (31 01 1988), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1988/documents/hf_jp-ii_let_19880131_iuvenum-patris.html [geraadpleegd 17 11 2022].

¹⁸ L. DALCERRI, *Un maestro di vita interiore. Don Filippo Rinaldi*, Roma, Istituto Figlie di Maria Ausiliatrice, 1990, 87-94.

door de cultuur van de zeventiende eeuw en het getransformeerd naar een ideaal voor de negentiende eeuw, zonder echter te raken aan het wezen van het ideaal zelf.

Patroonheilige van de Societeit?

We vinden té veel van de hoger beschreven parallellen om “toevallig” te zijn. Is Franciscus van Sales de patroonheilige van Don Bosco? Ja, dat is hij. Is Franciscus van Sales een model en voorspreker van ijver en zachtmoedigheid voor Don Bosco? Ja, dat is hij. Wist Don Bosco alles van Franciscus van Sales? Zeker niet; hij gebruikt alleen wat hij geschikt acht voor zijn doel. Interpreteert Don Bosco Franciscus van Sales op zijn originele manier? Don Bosco synthetiseerde wat hij wist van Franciscus de Sales en zocht naar manieren om dit te implementeren in zijn pedagogische en pastorale gedachten en handelingen.

Maakt dit Don Bosco ineens tot de grote kenner van Franciscus de Sales? Waarschijnlijk niet, maar het stelt ons in staat onze stichter beter te begrijpen en te kennen en het zal ons in de toekomst in staat stellen om opnieuw te onderzoeken of verder te onderzoeken hoe dicht deze twee heiligen bij elkaar stonden. Is Franciscus van Sales mètèr dan alleen maar de patroonheilige van de Salesianen van Don Bosco? Absoluut.